

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Кузьми Вікторії Владиславівни
«Розвиток музейної справи на Закарпатті в ХХ ст.», подану до захисту на
здобуття наукового ступеня доктора філософії
з галузі знань 03 «Гуманітарні науки»
за спеціальністю 032 «Історія та археологія»**

06.02.2024 р.

У сучасній гуманітаристиці чітко простежуються трансформаційні процеси, пов'язані з виробленням нових дослідницьких парадигм та інтелектуальних орієнтацій, спрямованих до диференціації та інтеграції знань у міждисциплінарному просторі. Синергія знань парадигм відкриває нові можливості в пошуку сучасних знань, методів їх форматування та через кросдисциплінарність і трансдисциплінарність поглиблює й урізноманітнює методологію досліджень. Зокрема, формування в другій половині ХХ ст. нової культурної парадигми, де культурна спадщина поступово вибудовується в окремий науково-інституціональний сегмент, значно актуалізувало вивчення культурних інституцій, що зберігають духовні та матеріальні набутки людства, помітно зріс інтерес дослідників до музейної галузі, її теоретичного осмислення, історичної площини, структурної будови та профільної діяльності.

Об'єктивно це позначилося на трансформації соціокультурної системи «музей-суспільство»: налаштованість музеїв на громадський інтерес змінили їх роль і місце в суспільстві. Музей розглядається як соціокультурний інститут, здатний не лише зберігати культурне надбання минулих поколінь, але і впливати на формування суспільної свідомості та ціннісних орієнтацій сучасної особистості. З іншого боку специфічна здатність музею творчо застосовувати досягнення суміжних галузей, інтегрувати знання та підходи інших сфер життя пояснює його динамічний розвиток.

Представлена тема дисертаційного дослідження Кузьми Вікторії Владиславівни «Розвиток музейної справи на Закарпатті в ХХ ст.» у сучасних

умовах російсько-української війни, коли ворог нещадно і цілеспрямовано знищує культурне надбання України, а питання збереження культурної спадщини набувають пріоритетного значення в політиці національної безпеки нашої держави, має і суспільне значення. Робота є актуальною і важливою для розвитку гуманітарних знань, українського музейництва, пам'яткознавства, що стосується культурних цінностей, та краєзнавства. Також розробка наукових проблем окремих регіонів України виступає одним із важливих напрямів національної історичної науки. Дослідження регіональної історії дають необхідний матеріал для подальшого узагальнюючого історичного синтезу. У той же час, вивчення минулого краю через історію музейної справи дозволяє відтворити його соціокультурні процеси, визначити роль місцевих інтелектуалів у збереженні історико-культурної спадщини краю, проаналізувати історичний розвиток регіону в контексті українських та загальноєвропейських тенденцій, виділити та аргументувати місцеві особливості історичного процесу.

Дисертаційне дослідження, присвячене розвитку музейництва на Закарпатті, в межах інноваційних підходів сучасного напрямку пам'яттєвих студій («memory studies»), розкриває технології формування пам'яті в історичній ретроспективі та в умовах змін державних підходів до пам'яттєвого простору. Тема є запитаною в контексті наукової парадигми «візуальних студій» («visual studies») – актуального напрямку досліджень візуальної історії, особливістю якої є реконструкція «історії образів» з гаслом «навчитися бачити», зокрема, як музейні предмети стають візуальним джерелом пізнання історичного минулого людства та засобом формування національної свідомості в відвідувачів. Поставлена проблема співзвучна з інтелектуальними завданнями сучасної галузі історичних знань – публічної історії (Public History), яка, до прикладу, через музейні колекції налагоджує комунікації із суспільством та презентує історичні знання широкій аудиторії.

Міждисциплінарний підхід до означеної проблеми, застосований дисертанткою, дозволяє дослідити взаємовпливи історичних та культурних

процесів, роль суспільно-громадських об'єднань у розвитку музейництва краю. Дисертаційна робота Вікторії Кузьми становить значний науковий і практичний інтерес.

Розв'язання наукової проблеми, сутність якої полягає в комплексному аналізі процесу становлення та розвитку музейної справи на Закарпатті, формування мережі музеїв, як основних інституцій для збереження, вивчення та популяризації історико-культурної спадщини краю, стало можливим внаслідок обґрунтування актуальності теми, мети і завдань дослідження, хронологічних меж, формування методологічної бази роботи.

Окремо слід зауважити, що об'єкт дослідження потребує уточнення. У відповідності до теми – це музейна справа на Закарпатті, тоді як предмет дослідження, який варто було б розширити, – є процес, який охоплює становлення та розвиток музейної справи, етапи та їх характеристику, формування музейних колекцій та створення музеїв, роль громадсько-просвітницьких товариств у розвитку музейництва краю.

Також, враховуючи специфічність території Закарпаття, яке в певні періоди ХХ ст. входило до складу різних держав, ширшого розкриття потребують географічні межі дослідження, пояснення використання понять «Закарпатська область» та «Закарпаття».

Новизна дисертації В. В. Кузьми полягає в тому, що вперше в українській історіографії виконано спеціальне комплексне дослідження, в якому на широкій джерельній базі проаналізовано історію музейної справи на Закарпатті в ХХ ст., простежено процес становлення та розвитку музейництва в різні історичні періоди, відзначено їх особливості.

Дисертантка вказала на зв'язок роботи із науковими програмами, розкрила можливості практичного застосування результатів, визначила особистий науковий внесок, подала інформацію щодо апробації результатів дослідження, кількості публікацій за темою дисертації.

Структура роботи відповідає поставленим меті та завданням, складається з трьох розділів, 15 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та

додатку. Загальний обсяг праці становить 255 сторінки, із них основний текст викладено на 201 сторінці. Список використаних джерел та літератури містить 319 найменувань.

Перший розділ «Історіографія, джерельна база та методологія дослідження» складається з трьох підрозділів. Здобувачка характеризує історіографічну базу дослідження, виділяє у вивченні зазначеної проблеми три етапи: дорадянський період (20 – 30-ті роки ХХ ст.) – на нашу думку, термін «дорадянський» варто було б замінити «міжвоєнний» чи «чехословацький», радянський період (друга половина 40-х – 80-і роки ХХ ст.) та сучасний український період (з 1991 р.). Дослідивши значний історіографічний пласт наукової літератури, В. Кузьма справедливо констатує, що досі не існує узагальнюючої наукової праці, де б розглядалися передумови, етапи становлення та розбудови музейної справи на Закарпатті в ХХ ст.

Дисертантка сформувала репрезентативну джерельну базу, яка охоплює матеріали Державного архіву Закарпатської області, поточний архів Закарпатського обласного краєзнавчого музею ім. Т. Легоцького, науковий архів Ужгородського національного університету, збірники документів, сайти деяких музеїв, періодичні видання, листування та спогади музейників. Однак, сумлінно опрацьовуючи матеріали обласного архіву, авторці слід було розширити коло архівів та залучити більше поточних фондів музейних закладів області. У цілому В. Кузьма через залучення архівних та музейних матеріалів відтворила процес становлення та розвитку музейної справи на Закарпатті.

У підрозділі про логіко-аналітичний інструментарій, використаний здобувачкою під час підготовки дисертаційного дослідження, висвітлено систему принципів та методів, які дозволили здійснити аналіз процесу становлення та розвитку музейництва на Закарпатті. Проте, в роботі лише названі наукові підходи – систематичний та міждисциплінарний, де останній є одним із ключових у дослідженні. Що стосується понятійного апарату, то дисертантка подала словниковий перелік музейних термінів, які, при потребі, можна було розмістити в додатках до роботи, а варто було зупинитися на

означених у новаціях дисертації поняттях «просвітницька діяльність музею» та «функції музею» тощо.

У розділі другому «Становлення крайового музейництва у першій половині ХХ ст.» дисертантка розглянула початки музейництва на Закарпатті та зупинилася на створенні перших музеїв у краї. В. Кузьма зауважує, що основу музеїв склали церковні, приватні колекції та збірки громадсько-просвітницьких, музейних товариств, зупиняється на діяльності «Просвіти», Товариства ім. О. Духновича, Руського національного музею, Народного просвітницького Союзу, Етнографічного товариства Підкарпатської Русі.

Дисертантка констатує, що перші музеї носили громадський характер і виникали в школах та гімназіях. Авторка відзначає подвижницьку працю Тивадора Легоцького з відкриття музею в Мукачеві, роль Крайового музейного товариства в створенні Крайового музею в Ужгороді, підкреслює значення виникнення Етнографічного музею для збереження традиційної культури Закарпатського краю. Вікторія Кузьма наголошує, що після входження Підкарпатської Русі до складу Чехословаччини склалися більш сприятливі умови для розвитку культури краю, однак на українських землях, що входили до Австро-Угорщини, а згодом до Чехословаччини були відсутні умови для вільного розвитку національної культури і освіти, а розвиток музейної справи здійснювався завдяки активній діяльності громадських товариств. Авторка наголошує на значенні діяльності товариства «Просвіта», спрямованої на національне піднесення народних мас та формування національної свідомості, що пояснює послідовну працю активістів «Просвіти» з підтримки щодо створення музею, збереження дерев'яних церков та повернення вивезених до Відня та Будапешту пам'яток історії та культури краю. Вікторія Кузьма слушно акцентує увагу на народознавчій спрямованості музейництва краю, ролі музеїв у відображенні національної самобутності українців Закарпаття.

У третьому розділі «Розвиток музейної справи на Закарпатті за радянської влади (сер. 40-х – 90-х років)» дисертантка досліджує музейництво краю в радянський період. Не зупиняючись на стані музейної справи на Закарпатті в

період Другої світової війни, здобувачка зазначає про зміну сутності музею в умовах тоталітарної системи, коли музей стає ідеологічним інструментом влади, наголошує, що тоталітарна система деформувала основний зміст музею як науково-просвітницької установи, нівелювала його науково-дослідний потенціал. Реорганізація музейної мережі, ліквідація низки музеїв, знищення частини колекцій, особливо етнографічного профілю, вплинули на стан музейництва на Закарпатті. Зауважимо, що ці тенденції були характерними для України загалом. Авторка розкриває особливості громадського музейництва, його профілі та ідеологічну спрямованість, висвітлює процес формування скансенів у Закарпатській області, художніх збірок краю.

Втім, відзначаючи насичення дисертаційного дослідження фактологічним матеріалом, який дає можливість аналізувати процес становлення та розвитку музейної справи на Закарпатті, слід зауважити, що детальний виклад наповнення експозиційних залів, надає окремим підрозділам (3.1, 3.3) описового характеру.

У додатку до роботи дисертантка подала перелік музеїв Закарпатської області, які склали об'єкт її дослідження: 96 закладів шести районів області за адміністративно-територіальним устроєм на 2020 р., засвідчує вагомий практичний доробок автора та складає основу для майбутніх наукових досліджень.

Наукові положення дисертаційного дослідження В. Кузьми є обґрунтованими, а висновки – самостійними та логічними. Зміст дисертаційної роботи охоплює всі ключові аспекти задекларованої теми дослідження. Визначена у вступі мета, на нашу думку, успішно досягнута, а окреслені завдання дисертаційного дослідження виконані. Висловлені пропозиції та побажання не ставлять під сумнів наукову вагу дисертації В. Кузьми та не впливають на загальну позитивну оцінку представленої роботи.

Вважаємо, що дисертаційна робота Кузьми Вікторії Владиславівни «Розвиток музейної справи на Закарпатті в ХХ ст.» є самостійним і завершеним науковим дослідженням, виконаним на достатньому науково-теоретичному

рівні. Здобувачка виявила знання досліджуваної проблеми, уміння опрацьовувати, критично аналізувати різноманітні історичні джерела, спеціальну історичну літературу. Актуальність і рівень розкриття поставлених проблем, новизна дисертації і ступінь обґрунтованості винесених на захист наукових положень, повнота їх апробації повністю відповідають «Вимогам до оформлення дисертації», що затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40, «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, та «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, а отже, здобувачка Кузьма Вікторія Владиславівна заслуговує на присвоєння йому ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

Офіційний опонент:

доктор історичних наук, професор,
керівник Центру досліджень
історико-культурної спадщини України,
провідний науковий співробітник
відділу історії України другої половини ХХ ст.
Інституту історії України НАН України

Руслана МАНЬКОВСЬКА

Маньковська
Руслана
Вікторівна

Автор цифрового
підпису Маньковська
Руслана Вікторівна
Дата: 2024.02.06 11:18:49
+02'00'

